

Postawy wobec osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, czyli „jak mnie widzą tak mnie piszą?”

Sara Kołotyło

WSTĘP

Niemalże każdy człowiek mijany na ulicy byłby w stanie odpowiedzieć na pytanie, co to jest społeczeństwo obywatelskie. Z pewnością przytoczono by, iż jest to rodzaj społeczeństwa demokratycznego, uczestniczenie w życiu publicznym bez żadnych ograniczeń oraz szeroko rozumiana zdolność ludzi do samoorganizacji. Jak powszechnie wiadomo to postawy społeczne, które przyjmujemy w określonej sytuacji kształtują rzeczywistość. To od nich przede wszystkim zależy to, czy człowiek będzie umiał odnaleźć się w środowisku czy sytuacji, która się przed nim klaruje. Istotne powiązanie zachodzi między pojęciem społeczeństwa obywatelskiego, a postaw, które to pojęcia powinno być bezpośrednio związane z ideą solidaryzmu społecznego. Bowiem aby osoby z niepełnosprawnością mogły godnie uczestniczyć w społeczeństwie i korzystać z przysługujących im praw, istotnie potrzeba na to funduszy, a także myślenia i działania w duchu większej solidarności społecznej, niż to dotąd bywało. Pojęcie postaw jak i społeczeństwa obywatelskiego tak naprawdę można interpretować na wiele sposobów. Jeśli zerknęli byśmy do Encyklopedii PWN odnajdziemy pojęcie postawy jako stosunku człowieka do życia lub pewnych zjawisk, wyrażający jego poglądy, jak również jako sposób postępowania lub zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń lub w stosunku do ludzi¹. Przy ocenie ludzkich postaw na pierwszy plan wysuwa się stare polskie przysłowie „Jak Cię widzą, tak Cię piszą”². Każdy z nas w swojej podświadomości kryje elementy, na które zwraca uwagę mijając inną osobę na ulicy. Jak nietrudno zgadnąć najczęściej będzie to wygląd zewnętrzny, ubiór, kolor skóry, pewne zachowania odstające od normy. Wobec każdej osoby zachowujemy inną postawę, inaczej patrzymy na starsze osoby, inaczej na kobiety inaczej także na osoby niepełnosprawne. Dzieje się to często automatycznie, osoby te zwracają naszą uwagę, ponieważ posiadają indywidualne cechy przypisane wyłącznie im.

¹ Encyklopedia PWN, Warszawa 2000, str. 650.

² [w] Wielki słownik języka polskiego, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=3733 [dostęp: 10.08.2020].

Przechodząc do głębi tematu, można stwierdzić, że każdy z nas może postrzegać rzeczywistość inaczej. W celu zbadania postaw społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych należy sięgnąć dalej. Przecież każdy z nas może podjąć decyzję od zaraz, każdy może stwierdzić, że od teraz jego postawa wobec osób niepełnosprawnych będzie neutralna. Na to czy rzeczywiście tak jest ma wpływ wiele czynników. Jednym z najważniejszych jest przede wszystkim to jakie decyzje podejmujemy. Wiele zależy od siły naszej decyzji, naszego przekonania. Jeżeli bowiem przyjęliśmy do świadomości, że osoby niepełnosprawne są w naszym mniemaniu traktowane gorzej, czy też może lepiej to w gruncie rzeczy podjęliśmy jakąś decyzję, nasza podświadomość to przyjęła i nie myślimy o tym dalej. Stawiając kropkę warto zatrzymać się na moment i przeanalizować jakie postawy przyjmujemy wobec osób niepełnosprawnych, jakie mamy w stosunku do nich odczucia.

Temat ten tak naprawdę jest tematem rzeką. Często towarzyszy mu przekonanie, że jest on niewyczerpany i takim pozostanie. Z każdym nowym pokoleniem będziemy mieli do czynienia z tworzeniem nowych poglądów, postaw, a także podejmowaniem innych problemów, czy decyzji, które całkowicie mogą zmienić nasze obecne patrzenie na rzeczywistość, ludzi, otoczenie. Jak bowiem wiemy podejście do niepełnosprawności zmieniało się wśród ludzi na przestrzeni lat w sposób znaczący. Duży wpływ na to ma katalog wyznawanych norm i wartości moralnych. Wyrazy takie jak równość, sprawiedliwość, solidaryzm społeczny zaczęły stopniowo wkraczać do porządku prawnego krajów europejskich. Wypracowany absolutyzm etyczny powiązany ze stanowiskiem religijnym stał się zaczątkiem pierwszych zasad polityki społecznej wobec niepełnosprawności.

KONTEKST HISTORYCZNY

W celu zgłębienia tematu należy wrócić się do początku i przeanalizować jak sytuacja osób niepełnosprawnych klarowała się na przestrzeni dziejów. Z historycznego punktu widzenia istotny wpływ na kształtowanie postaw wobec osób niepełnosprawnych miała Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela³. Mimo, iż nie używała wprost słów zwracających się bezpośrednio do osób niepełnosprawnych to już w pierwszym artykule dokumentu wskazywano, iż ludzie pozostają wolni i równi w swoich prawach. W następnych artykułach

³ DEKLARACJA PRAW CZŁOWIEKA I OBYWATELA z 26 sierpnia 1789 r.

Deklaracja wzmacnia postawy równouprawnienia mówiąc: „wszyscy obywatele są równi wobec prawa i mają równy dostęp do wszystkich godności, stanowisk i funkcji publicznych”⁴. Mimo, iż dokument uchwalony jako rezolucja nie miał charakteru wiążącego przyczynił się do zmiany punktu widzenia, co do równości wszystkich ludzi, zwłaszcza w kontekście osób niepełnosprawnych. W niedalekim czasie zaczęły powstawać zakłady dla osób z niepełnosprawnościami. Stopniowo wzrastała także samoakceptacja wśród tej grupy osób. Spośród regulacji międzynarodowych na szczególną uwagę zasługuje także Europejska Karta Społeczna, w której zawarte są zwroty bezpośrednio skierowane do osób niepełnosprawnych. Przytaczając art. 15 czytamy: „osoby niepełnosprawne mają prawo do szkolenia zawodowego, rehabilitacji oraz readaptacji zawodowej i społecznej, bez względu na przyczynę i rodzaj ich inwalidztwa.”⁵

Z czasem w prawie międzynarodowym zaczęło powstawać coraz więcej regulacji dotyczących osób niepełnosprawnych. Zaczęto bowiem dostrzegać problemy z jakimi zmagają się te osoby, nie tylko w kontekście pracy, ale i samooceny, ograniczeń, czy też w gruncie rzeczy samoakceptacji. Wśród innych regulacji prawa międzynarodowego można wymienić m.in. Deklaracje Praw Osób Niepełnosprawnych, Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych czy Konwencje Osób Niepełnosprawnych.

Obecnie istotny wpływ na sytuację osób niepełnosprawnych ma konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. Jest to pierwszy międzynarodowy akt prawny, który odnosi się rzeczowo do osób niepełnosprawnych. Art. 1 mówi, iż jej celem jest popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności⁶. Konwencja formułuje także podstawowe obowiązki państwa, do których zaliczamy: konsultowanie się z osobami niepełnosprawnymi w zakresie spraw związanych z nimi oraz zapewnienie i popieranie pełnej realizacji praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych. Ponadto Państwa Strony są zobowiązane podjąć działania w celu podniesienia świadomości społeczeństwa w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych,

⁴ Tamże.

⁵ Europejska Karta Społeczna, Turyn dnia 18 października 1961 r., art. 15 str. 226.

⁶ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., art. 1 (Dz.U. 2012 poz. 1169).

zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec nich. Konwencja określa także środki dostępności jakie przysługują osobom niepełnosprawnym i jakie Państwo powinno zapewnić. Są to: równość wobec prawa, dostęp do wymiaru sprawiedliwości, wolność i bezpieczeństwo osobiste, wolność od poniżającego, okrutnego traktowania, wolność od wykorzystania, przemocy i nadużyć, a także ochronę integralności osobistej. Konwencja także aprobuje prawo osób niepełnosprawnych m.in. do swobody przemieszczania się, wyboru miejsca zamieszkania, zapewnienia mobilności osobistej, wolności wypowiedzenia się, wyrażania opinii, poszanowanie prywatności, prawo do edukacji.

Analizując lata do roku 1989 w kulturze polskiej dominujący był pogląd o negatywnym nastawieniu do osób niepełnosprawnych. Osoby niepełnosprawne często pozostawały w cieniu, nie rozumiano ich potrzeb, problemów. Rodziny takich osób często stwierdzając z przykrością skrywali się z faktem, iż w ich otoczeniu jest taka osoba. Osoby z zaburzeniami traktowane były jako niezdolne do wypełniania ról i zadań społecznych. Sytuacja ta ulegała stopniowej zmianie na przestrzeni lat, kiedy to wraz ze zmianami gospodarczymi, ekonomicznymi pozycja osób niepełnosprawnych uległa polepszeniu. Zaczęło powstawać coraz więcej inicjatyw w kierunku polepszenia sytuacji osób niepełnosprawnych, ich trudna pozycja zaczęła być dostrzegana. W polskim systemie prawnym można było znaleźć regulacje zajmujące się materią związaną z sytuacją osób niepełnosprawnych. Wśród nich można wymienić Kartę Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 1 sierpnia 1997 r.⁷ Wówczas uchwała ta już na samym początku zwracała uwagę na to, iż osoby niepełnosprawne nie mogą podlegać dyskryminacji. Zostały także wyszczególnione prawa jakie przysługują osobom niepełnosprawnym. Wśród nich można odnaleźć: dostęp do wszechstronnej rehabilitacji, pomocy psychologicznej czy pracy na otwartym rynku pracy. Ponadto powstało i nadal powstaje wiele ośrodków zrzeszających osoby niepełnosprawne, dających możliwość przede wszystkim rozwoju.

⁷ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. - Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. 1997 nr 50 poz. 475).

Konstytucja RP w art. 32 ust. 2 stanowi, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.⁸ Ponadto zgodnie z art. 68 ust. 3 władza publiczna ma obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym, a także na mocy art. 69 Konstytucji obowiązek pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.⁹

Istnieją także komórki wspierające pozycję osób niepełnosprawnych oraz dbanie o interesy tych osób. Jest to: Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych, jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe. W Biurze Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych zatrudnienie znajdują osoby niepełnosprawne, co dodatkowo podkreśla rangę oraz wpływ tej części osób na podejmowanie inicjatyw i decyzji dotyczących ich samych.

MODEL TRADYCYJNY

Model tradycyjny zwany inaczej medycznym swój początek naznaczył jeszcze w renesansie. Wówczas zaczęto dostrzegać związek między naukami przyrodniczymi i medycznymi. Istotny wpływ wywarła także nauka chrześcijańska, która propagowała pomoc słabszym poprzez ideę miłosierdzia. Sam model medyczny w rzeczy samej skupia się na niepełnosprawności osoby, mniejszą zaś wagę przypisuje barierom jakie stawia otoczenie. Niepełnosprawny, wedle założeń koncepcji niezdolny jest do podejmowania samodzielnych decyzji, a co za tym idzie do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie. Takim osobom przypisuje się rolę chorego, którego ograniczenia nie pozwalają na funkcjonowanie w pełni. Ze względu na to, osoby niepełnosprawne powinny pozostać pod opieką specjalistów, którzy sami indywidualnie decydują o przystosowaniu, czy też nie do życia w społeczeństwie. W istocie tego modelu osoby niepełnosprawne są całkowicie ograniczone i zdane na opiekę lekarzy. W istocie tej koncepcji to stan osoby niepełnosprawnej jest z góry oceniony jako niezdolny do świadomego funkcjonowania w społeczeństwie, a o tym jak jest

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

⁹ Tamże.

jej stan może orzec wyłącznie lekarz. Prowadzi to w rzeczy samej do tego, iż osoby te nie oceniają same swojej zdatości, samodzielności, siły, a jedynie są zdane na innych. Model ten zakłada, iż to społeczeństwo nie jest zdadne do przyjmowania nowych problemów, radzenia sobie z ze zmianami, bowiem to osoba niepełnosprawna jest aprobowana do zmiany. Koncepcja ta stawia osoby niepełnosprawne w mojej ocenie w złym świetle. Z góry przedstawia osoby niepełnosprawne jako słabsze jednostki, które nie mogą same decydować o swoim stanie, a nawet samopoczuciu. Prowadzi to z pewnością do poczucia bezużyteczności i bezradności.

MODEL SPOŁECZNY

Zupełnie przeciwstawne podejście przedstawia model społeczny, interakcyjny. Zwraca on uwagę na bariery jakie tworzy otoczenie, a nie na osobach niepełnosprawnych. Z jego perspektywy to warunki jakie prezentuje społeczeństwo obywatelskie nie jest dostosowane do potrzeb wszystkich obywateli. W efekcie nie należy naprawiać indywidualnej jednostki, ale dostosować społeczeństwo. To właśnie ten model stał się wielką nadzieją osób niepełnosprawnych, upewnił ich w przekonaniu, że należy walczyć o siebie, swoje prawa. Miało to miejsce w latach sześćdziesiątych, kiedy to w Stanach Zjednoczonych widoczne zaczęły być liczne protesty osób niepełnosprawnych walczących o brak dyskryminacji ich pozycji z życia społecznym. W Wielkiej Brytanii był to rok 1966, kiedy powstała praca pt. „Piętno: doświadczenie niepełnosprawności”. Opisane w niej zjawiska i poczucie było jak najbardziej autentyczne, ponieważ praca ta została napisana przez osoby niepełnosprawne. Składa się ona z dwunastu tekstów zredagowanych przez Paula Hunta. Wedle koncepcji społecznej problematycznymi strukturami, które ograniczają dostęp osób niepełnosprawnych do pełni życia w społeczeństwie są: utrudniony dostęp do edukacji, nie dostosowany transport, utrudniony dostęp do informacji, a także gorszące traktowanie na rynku pracy. Model integracyjny pozwolił wyeliminować wiele niedogodności, przyczynił się do solidarności osób niepełnosprawnych oraz stał się skutecznym impulsem do poprawy jakości życia osób niepełnosprawnych.

Jednak każdy człowiek to indywidualna jednostka, dlatego też podobnie jak nastroje ludzi, co do osób niepełnosprawnych tak i ich postawa wobec nich są zmienne. Mimo upływu lat można zauważyć, iż w społeczeństwie dominują dwie postawy: akceptacji i odrzucenia.

Ta pozytywniejsza wiąże się oczywiście z przyjęciem człowieka takim jaki on jest. Negatywna zaś sprowadza wręcz do ignorancji drugiego człowieka, a w efekcie, z czasem najczęściej prowadzi do odrzucenie.

POGLĄDY NA INTEGRACJĘ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W SPOŁECZEŃSTWIE

Z praktycznego punktu widzenia można zaobserwować, iż w społeczeństwie mamy do czynienia z rozwiązaniami separującymi osoby niepełnosprawne oraz takie jak np. spółdzielnie inwalidzkie, czy warsztaty terapii zajęciowej, które mają za zadanie przystosować i pomóc osobom niepełnosprawnym wkroczyć na rynek pracy, podbudować samoocenę oraz przystosować do korzystania z pełni możliwości jakie oferuje państwo. Zgodnie bowiem z zasadą solidaryzmu społecznego i towarzyszącymi jej wartościami powinno nam wszystkim obywatelom, zarówno tych w pełni zdrowym, jak i tym z pewnymi dysfunkcjami zależeć na wspólnej, efektywnej pracy na rzecz dobra wspólnego. Służą temu z całą pewnością liczne instytucje, jak i programy aktywizujące osoby niepełnosprawne na rynku pracy.

BADANIA WŁASNE

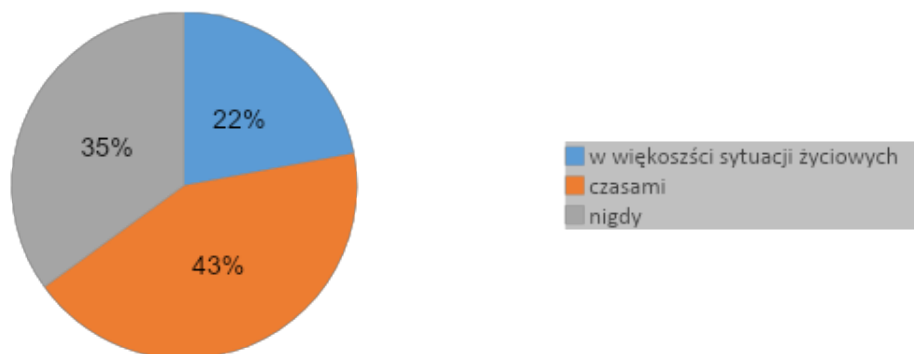
W celu zweryfikowania postaw oraz możliwości osób niepełnosprawnych, a także zgłębieniu tematu i przejściu z teorii do praktyki przeprowadziłam ankietę w jednym z warsztatów terapii zajęciowej w Bieczu. Pytania były skierowane do osób niepełnosprawnych.

Każda teza potrzebuje potwierdzenia, bądź zaprzeczenia. W tym celu prowadzone są badania, które służą zgłębieniu tematu, dotarcia do jego sedna, a także pozwala wyciągnąć odpowiednie wnioski. Pozwalają one na poznanie umożliwiające działanie skuteczne lub dążenie do wzbogacenia wiedzy o osobach, rzeczach lub zjawiskach będących przedmiotem badań¹⁰.

¹⁰ T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2001 r., s. 35.

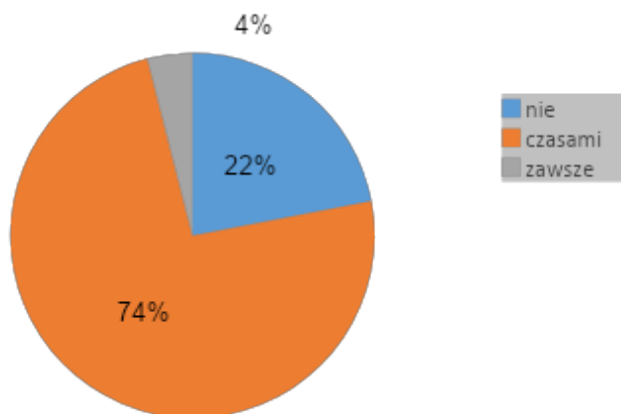

Czy jesteś osobą pewną siebie?

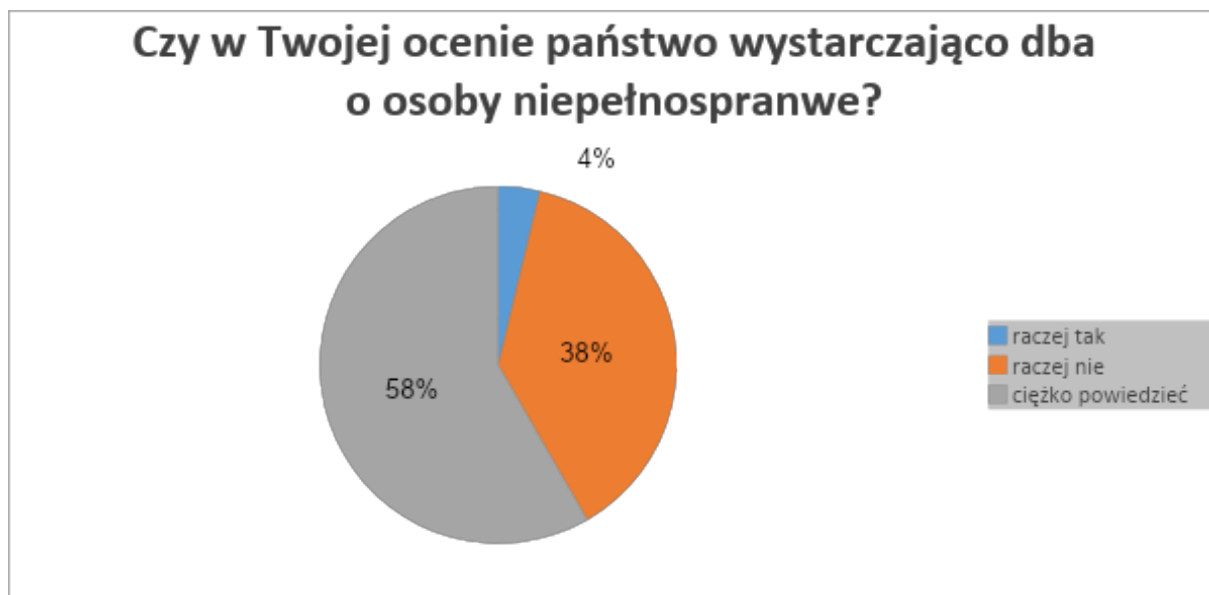
Na postawione pytanie „Czy jesteś osobą pewną siebie?” prawie połowa (10) odpowiedziała, że jest pewną siebie osobą „czasami”. 8 osób spośród zapytanych to mieszkańcy miasta. 8 osób stwierdziło, że nigdy nie są osobami pewnymi siebie. W większości sytuacji życiowych pewnych siebie wskazuje 5 osób. Większość z nich (8) to osoby, które zadeklarowały, że mieszkają w mieście. Okazuje się więc, że za osoby pewne siebie w większości sytuacji życiowych deklarują się 22% ankietowanych, brak poczucia pewności ujawniło 35% badanych, zaś największą grupę liczącą 43% to osoby, które tylko w niektórych momentach czują się pewne siebie.

Czy czujesz się niedowartościowany?

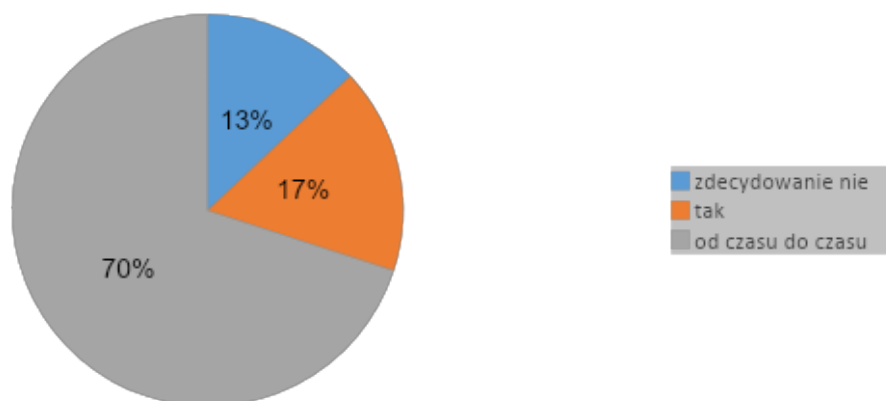
Analizując wyniki tego pytania, największą grupę, stanowiącą 74% respondentów zaznaczyło odpowiedź „czasami czuje się niedowartościowany”. W przeliczeniu na osoby, do tej grupy należy 17 osób. 22% osób uważa się za osoby nie niedowartościowane. Było to 5 osób. Pozostałe 4% uważa się za, że jest zawsze niedowartościowana.

Niemalże wszyscy ankietowani stwierdzili, że państwo raczej nie dba dostatecznie o osoby niepełnosprawne. Taką odpowiedź zadeklarowało 21 osób ankietowanych. Tą grupę stanowi 91% respondentów. 9% spośród badanych stwierdziło, że państwo w wystarczający sposób zabiega o potrzeby osób niepełnosprawnych.

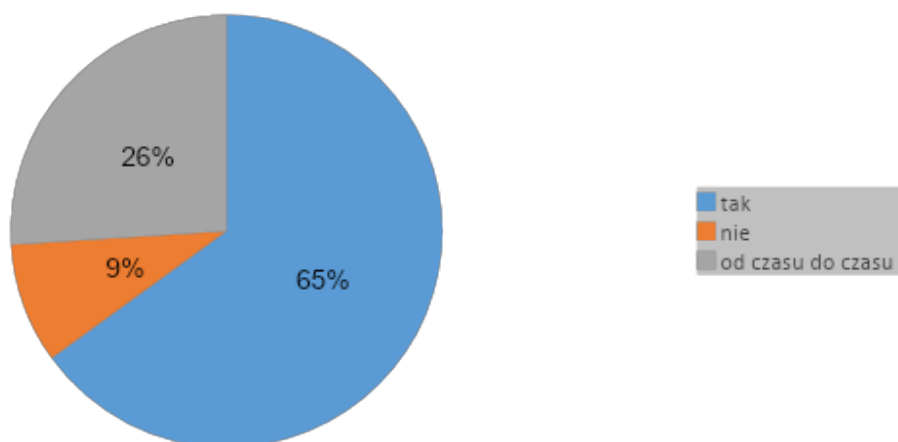

Czy udajesz kogoś innego?

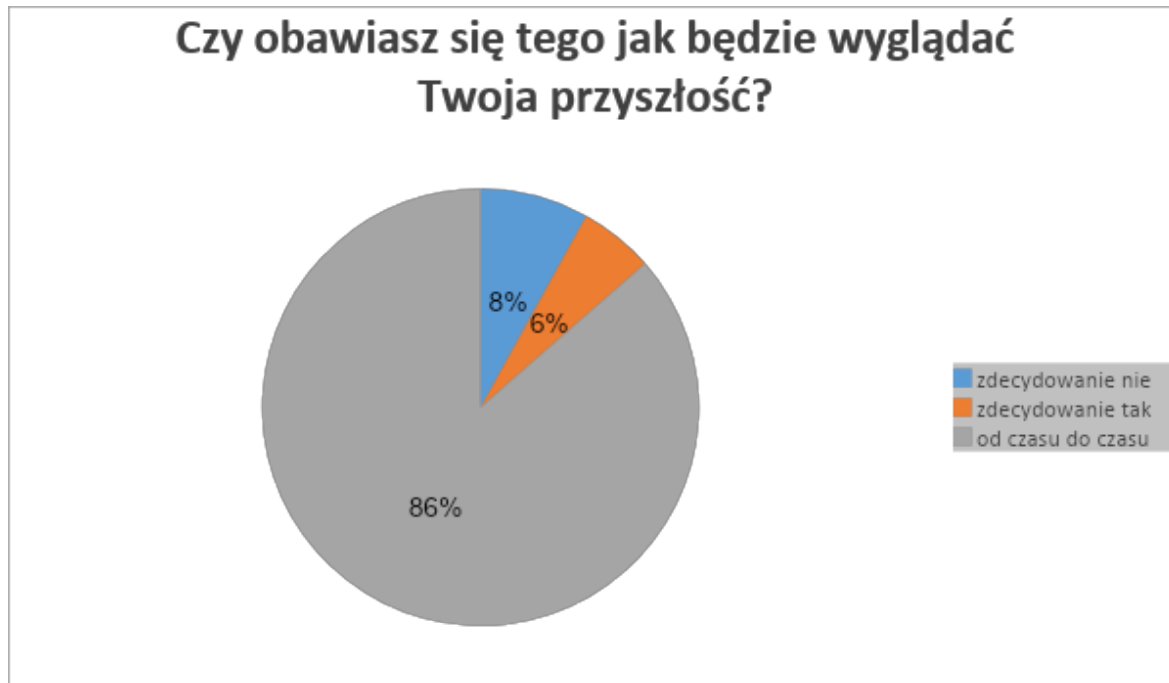
Na pytanie „Czy udajesz kogoś innego?” najczęściej- 70% osób udzieliło odpowiedzi, iż czasami udają kogoś innego, 17% potwierdziło, że udają kogoś innego, zaś 13% respondentów odpowiedziało, iż nikogo nie udają. Wśród grupy osób, które zaznaczyły odpowiedź „od czasu do czasu” większość to mieszkańcy miasta (11).

Czy czujesz się odtrącony przez swoje lokalne środowisko?

Ponad 60% respondentów przyznało, iż doświadczają poczucia odtrącenia przez swoje lokalne środowisko. Od czasu do czasu odczucia takie ma 26% respondentów, w przeliczeniu na osoby będzie to grupa 6 osób. Pozostałe 9% nie czuje się odtrącona.

Badanie wykazało, iż od czasu do czasu znacząca grupa osób obawia się o swoją przyszłość, postawę taką zadeklarowało 86% respondentów. Bardzo pocieszający fakt jest taki, że 2 osoby (6%) spośród badanych zdecydowanie martwi się o przyszłość. Pozostałe 8% osób nie boi się przyszłości.

PODSUMOWANIE

To jak czują się osoby niepełnosprawne w społeczeństwie zależy przede wszystkim od innych ludzi. Przykro stwierdzić, że codzienność funduje osobom niepełnosprawnym poczucie życiowej przegranej. Niektóre osoby o niezmiernie sile walki, codziennej determinacji dzięki zastosowaniu metod wspomaganiania jakie oferuje państwo mogą osiągnąć swoje cele i odnieść sukces. Wiele zależy także od osobowości. Idealnie opisuje to cytat zaczerpnięty z książki autorstwa Doroty Terakowskiej pt. „Poczwarka”¹¹. Brzmi on „skorupa

¹¹ D. Terakowska, *Poczwarka*, Wydawnictwo: Literackie, 2004.

jej kalekiego ciała niewoli ją tak, jak poczwarzka więzi w sobie motyla; tyle że każdy motyl kiedyś wyleci - ten zaś, skryty w ciele Myszki, nie uleci nigdy”.¹²

Każdy człowiek dzięki zmianie sposobu myślenia i akceptacji siebie może żyć lepiej. Jeżeli uda się zbudować silną osobowość ukształtowaną dzięki pomocy psychologów, pedagogów, rodziców i przyjaciół można zmienić swoje myślenie oraz wartość, a tym samym podnieść swój standard życia. Uprzedzenia, stereotypy, zaściankowe myślenie na pewno nie jest pomocne w tym zakresie.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż większość osób niepełnosprawnych ma niską samoocenę oraz widzi wiele barier w codziennym życiu, które nie pozwalają im pójść do przodu. Badanie pokazuje, iż dużo zależy od nastawienia psychicznego. Państwo jak i my obywatele powinniśmy stawać się coraz bardziej otwarci na problem dyskryminacji i coraz lepiej zapobiegać jej jeszcze w początkowym stadium. Obecnie zauważalny jest wzrost instytucji jak również organizacji pozarządowych zwracających uwagę na ten problem. Myślę, że państwo coraz lepiej radzi sobie z dyskryminacją osób niepełnosprawnych i pozwala im się rozwijać. Wiele zależy od nas samych, stawiajmy zatem na otwarty umysł i zauważajmy innych oraz ich problemy.

Kończąc swoje rozważania zauważam, iż zadaniem państwa powinno być kształtowanie w społeczeństwie zasady odpowiedzialności za drugiego człowieka. Bowiem według zasady solidaryzmu społecznego, która jest mi szczególnie bliska podstawową cechą społeczeństwa jest naturalna wspólnota interesów wszystkich warstw społecznych niezależnie od istniejących różnic majątkowych i społecznych. Osób niepełnosprawnych dotyczy to w szczególności, bowiem tak jak już wcześniej wspomniałam są oni często traktowani we wszystkich obszarach życia, zarówno prywatnego, jak i zawodowego przez innych obywateli oraz decydentów po macoszemu. Zadaniem państwa jest bowiem walka z wykluczeniem społecznym. Służyć temu mają nie tylko zwiększone wydatki na rzecz osób niepełnosprawnych ale także wspomniana już przeze mnie próba zmiany mentalności wśród zwykłych obywateli.

BIBLIOGRAFIA

1. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001 r.,
2. Bogacz-Wojtanowska E., Koziarek M., Lenzion M., Pazderski F., *Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób niepełnosprawnych*, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2016 r.,
3. D. Terakowska, *Poczwarka*, Wydawnictwo: Literackie, 2004 r.,
4. H. Muszyński, *System wychowania oraz opieki w szkole i poza szkołą*, PWN, Warszawa 1990 r.,
5. J. Janowski A., *Pedagogika praktyczna*, Wydawnictwo Fraszka Edukacja, Warszawa 2002 r.,
6. J. Kossewska, *Spoleczeństwo wobec osób niepełnosprawnych- postawy ich determinaty*, Studia Psychologica I, 2003 r.,
7. M. Gazdulska, *Postawy społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami w ujęciu historycznym i współczesnym*, Seminare. Poszukiwania naukowe, Tom 25, 2008 r.,
8. T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2001 r.,
9. W. Szewczuk, *Podstawy psychologii*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998 r.,
10. Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, 2012: *Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, 2012 r.,
11. Encyklopedia PWN, Warszawa, 2000 r.,
12. Europejska Karta Społeczna, Turyn, 18 października 1961 r.,
13. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. - Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. 1997 nr 50 poz. 475),
14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483),

INSTYTUT IM. MIKOŁAJA SIENICKIEGO

15. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169),
16. Wielki słownik języka polskiego, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=3733,
17. www.niepelnosprawni.gov.pl.

Sfinansowano przez Narodowy Instytut
Wolności - Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Organizacji Obywatelskich 2018-2030.

Program Rozwoju
Organizacji
Obywatelskich
na lata 2018-2030
PROO

Narodowy Instytut Wolności
Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego